Year of Publication : 2021-2022
Volume : XII

ISSN : 2395-9131
Price : ₹150/-

सुमेधाः

(द्वादशः खण्डः)

SUMEDHĀḤ

Annual Research Journal of Indology
(Peer Reviewed)

संस्कृत–पालि–प्राकृत विभागः
विश्वभारती
शान्तिनिकेतनम्

Scanned with OKEN Scanner

Published by :
Department of Sanskrit, Pali & Prakrit
Visva-Bharati (The First Central University by
Parliament Act of 1951) Santiniketan-731235

Year of Publication : 2021-2022

Vol. : XII

Price : Rs.150/-

Print & Distributed by:
Shivalik Prakashan

4648/21, Ground Flour, Ansari Road

Daryaganj N.Delhi-110002

Ph. 011-42351161, Mob. 9811693579

E-mail shivalikprakashan@gmail.com

Printed in India :

By Virendra Tiwari for Shivalik Prakashan, 4648/21, Ground Flour, Ansari Road Daryaganj N.Delhi-110002, Composed by Shree Om Computers Delhi, Printed by R.K. Printers, Cover Designe by Geeta Tiwari.

Scanned with OKEN Scanner

Rabindranath Tagore

7 May 1861 - 7 August 1941

Associate with:

SHIVALIK PRAKASHAN DELHI

शिवालिक प्रकाशन

4648/21, Ansari Road, Darya Ganj,
New Delhi - 110002
E-mail: shivalikprakashan@yahoo.com
Web: www.shivalikprakashan.in

Published by:

Department of Sanskrit, Pali & Prakrit

Visva-Bharti
(The First Central University by Parliament Act of 1951)
Santiniketan-731235

Scanned with OKEN Scanner

List of Contributors with Adress
Sumedha- Vol.XII

Sl. No.	Name	Address
1.	Subash Chandra Dash	P.G. Department of Sanskrit, Utkal University, Vani Vihar, Bhubaneswar, Odisha
2.	Kartar Chand Sharma	Department of Sanskrit, University of Jammu, Jammu & Kashmir
3.	Mahua Mandal	Research Scholar Department of Sanskrit, Pali & Prakrit Visva-Bharati, Santiniketan
4.	Lokesh Kumar	Research Scholar Sree Somnath Univerisity Gujarat
5.	Basudha Pramanik	Research Scholar Department of Sanskrit, Pali & Prakrit Visva-Bharati, Santiniketan
6.	Ananya Barman	Research Scholar Department of Sanskrit, Pali & Prakrit Visva-Bharati, Santiniketan
7.	Pannacara	Research Scholar Department of Sanskrit, Pali & Prakrit Visva-Bharati, Santiniketan
8.	Nayaka	Research Scholar Department of Sanskrit, Pali & Prakrit Visva-Bharati, Santiniketan
9.	Debasis Paul	Rashtriya Sanskrit Samsthana, Tirupati
10.	Prity Dey	Rashtriya Sanskrit Samsthana, Shree Sadashiva Sanskrit University, Puri.
11.	Prasenjit Sarakar	Research Scholar Department of Sanskrit, Pali & Prakrit Visva-Bharati, Santiniketan
12.	Subhadrika Panda	Research Scholar Department of Sanskrit, Pali & Prakrit Visva-Bharati, Santiniketan
13.	Pramila Mandal	Research Scholar Department of Sanskrit, Pali & Prakrit Visva-Bharati, Santiniketan
14.	Ashish Mondal	Research Scholar Department of Sanskrit, Pali & Prakrit

Scanned with OKEN Scanner

प्रमीला मण्डल

अलङ्कारशास्त्रे दृश्य-श्रव्यभेदेन काव्यं द्विविधम्। दृश्यकाव्यमपि रूपक-उरूपकभेदेन द्विधा भवति। श्रव्यकाव्यं गद्य-पद्य मिश्रभेदेन त्रिया भवति। तत्र अपादः पदसंधानो गद्यकाव्यमिति, चतुष्पदः पदसंधानः पद्यकाव्यमिति, गद्यपद्योभयभेदात्मकं मिश्रकाव्यं चम्पूकाव्यं वेति परिगण्यते। आचार्यः दण्डी सर्वप्रथमं चम्पूकाव्यस्य लक्षणं ददति–"गद्य-पद्यमयी काचिच्चम्पूरित्यभिधीयते।"[1] आचार्यः विश्वनाथानुसारमपि–"गद्यपद्यमयं काव्यं चम्पूरित्यभिधीयते।"[2] भोजराजस्य मते–

"गद्यानुबन्धरसमिश्रितपद्यसूक्ति र्हृद्या हि वाद्यकलया कलितेव गीतिः।

तस्माद्दधातु कविमार्गजुषां सुखाय चम्पूप्रबन्धरचनां रसना मदीया।।"[3]

गद्यपद्योभयमयी शैली प्राचुर्यं गता। सर्वेषु काव्यभेदेषु चम्पूकाव्यस्य महत् वैशिष्ठ्यं वर्तते। गद्यस्य पद्यानाञ्च लोनमात्रेण किमपि काव्यं चम्पूकाव्यं भवितुं नार्हति। एषु काव्येषु शिल्पं शैली च सर्वात्मना भिन्नतां भजते। अपि च चम्पूकाव्ये यादृशी रमणीया पदावली प्रयुक्ता तादृशी प ञ्चतन्त्रेऽपि नास्ति। अतः सर्वथा चम्पूकाव्यं महदिति ज्ञायते। क श्चन चम्पूकर्ता चम्पूकाव्यं वीरविहारादपि मनोरञ्जयतीति अभिप्रैति। अन्यः चिन्तयति चम्पूप्रबन्धः मणिमालेव बुधहृदयमाकर्षयति। केवलं गद्यं पद्यं वा न तथा मनोहरति यथा गद्यपद्ययुक्तं चम्पूकाव्यमिति चम्पूनिर्मातृणां दृष्टिरिति ज्ञायते। गद्ये वा पद्ये वा एकाङ्गिता एका शैली वर्तते। अत्र तु भिन्नाः शैली उपयोक्तुं शक्यते। अतः कवयः चम्पूकाव्यरचयितुं प्रेरितवन्तः। अद्यवधि विरचितचम्पूकाव्यानां मध्ये त्रिविक्रमभट्टविरचितः 'नलचम्पूः' 'मदालसाचम्पूः' जैनकविहरि श्चन्द्रविरचितः 'जीवन्धरचम्पूः', सोमदेवसूरिविरचितः 'यशस्तिलकचम्पूः', धारानरेराभोजदेवविरचितः 'रामायणचम्पूः', सोड्ढलविरचितः 'उदयसुन्दरीकथा', अनन्तभट्टविरचितः 'भारतचम्पूः' कविकर्णपूरविरचितः 'आनन्दवृन्दावनचम्पूः', निरुमालाम्बाविरचितः 'वरदाम्बिकापरिणयचम्पूः', वेङ्कटाध्वरीविरचितः 'विश्वगुणादर्शचम्पूः' 'उत्तरचम्पूः' 'वरदाभ्युदयचम्पूः', 'श्रीनिवासविलासचम्पूः' प्रभृति श्चान्यतमः।

साहित्यकारैः नाम्ना निर्दिष्टेषु असङ्ख्येषु चम्पूकाव्येषु वेङ्कटेशकविविरचितं श्रीनिवासविलाचम्पूकाव्यस्य प्राधान्यं वर्तते। अस्य समग्रविश्वस्य कर्तुः निवासस्य